

SEBASTIAN WIELOSZ

Aspekt
w języku
chińskim:
analiza
gramemów
i semów
aspektowych

了
过
着
在

Aspekt
w języku
chińskim:
analiza
gramemów
i semów
aspektowych

SEBASTIAN WIELOSZ

Aspekt
w języku
chińskim:
analiza
gramemów
i semów
aspektowych

KRAKÓW 2023

了
过
着
在

Sebastian Wielosz
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
 <https://orcid.org/0000-0003-1902-8751>
 sebastian.wielosz@uj.edu.pl

© Copyright by Sebastian Wielosz, 2023
Recenzja: prof. dr hab. Katarzyna Kwapisz-Osadnik, UŚ
Opracowanie redakcyjne: Joanna Gil-Siemińska
Projekt okładki: Lesław Sławiński

ISBN 978-83-8368-002-6 (druk)
ISBN 978-83-8368-003-3 (online, PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788383680033>

Publikacja dofinansowana przez Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

Spis treści

Indeks skrótów i symboli (w kolejności alfabetycznej)	7
Wstęp	9
1. Wprowadzenie	15
1.1. Cele i założenia badań	15
1.2. System temporalny współczesnego języka chińskiego – uwagi wstępne	17
2. Kategoria aspektu w języku naturalnym – charakterystyka	23
2.1. Aspekt – synteza najważniejszych informacji i próba definicji	23
2.2. Temporalne kategorie czasu i aspektu	31
3. Aspekt w ujęciu gramatycznym i semantycznym	39
3.1. Gramemy i semy aspektowe	40
3.2. Problem opozycji aspektowych	50
4. Aspekt leksykalny i semantyczne klasy predykatywów	57
4.1. Aspekt leksykalny: źródło terminu i jego zakres	57
4.2. Semantyczne klasy czasowników Vendlera i propozycje innych badaczy	66
4.3. Kryteria stanowości i zmiany jako pojęcia proste w semantyce aspektu leksykalnego	73
4.4. Semantyczne klasy predykatów aspektualnie prostych i złożonych	79
5. Metodologia badań nad aspektem języka chińskiego	89
6. System temporalny języka chińskiego	95
6.1. Kategoria czasu w języku chińskim	95
6.2. Miejsce aspektu w systemie temporalnym języka chińskiego	107
6.3. Aspekt jako kategoria pomocnicza w referowaniu temporalnym	113
7. Gramemy aspektowe w języku chińskim	123
7.1. Gramem 了 <i>le</i>	123
7.2. Gramem 过 <i>guo</i>	131
7.3. Gramem 着 <i>zhe</i>	140
7.4. Gramem 在 <i>zài</i>	151

8. Semy aspektowe w semantemach w języku chińskim	159
8.1. Semantemy proste	159
8.2. Semantemy złożone	171
9. Współwystępowanie nośników aspektowych	189
9.1. Współwystępowanie semantemów prostych i gramemów aspektowych	189
9.1.1. Współwystępowanie semantemów prostych z gramemem 了 <i>le</i>	190
9.1.2. Współwystępowanie semantemów prostych z gramemem 过 <i>guo</i>	194
9.1.3. Współwystępowanie semantemów prostych z gramemem 着 <i>zhe</i>	197
9.1.4. Współwystępowanie semantemów prostych z gramemem 在 <i>zài</i>	200
9.2. Semantemy złożone i ich współwystępowanie z gramemami	202
9.2.1. Semantemy złożone realizowane w syntagmie czasownikowo- -dopełnieniowej	202
9.2.2. Współwystępowanie semantemów złożonych i gramemów	211
Wnioski i podsumowanie	217
Wykaz źródeł	227
Wykaz tabel	235
Summary	237

Indeks skrótów i symboli

(w kolejności alfabetycznej)

A	– adaptacja
ASP	– gramem aspektowy
B	– blokowanie
BCC	– korpus Pekinśkiego Uniwersytetu Języków Obcych (od ang. <i>Beijing Language and Culture University Corpus Center</i>)
DOK	– aspekt dokonany prosty wprowadzany przez gramem 了 <i>le</i>
DOŚ	– aspekt dokonany doświadczenia wprowadzany przez gramem 过 <i>guo</i>
DUR	– aspekt niedokonany duratywny wprowadzany przez gramem 着 <i>zhe</i>
EJO	– <i>Encyklopedia językoznawstwa ogólnego</i>
F	– punkt końcowy wydarzenia (od ang. <i>final</i>)
F _{arb}	– arbitralny punkt końcowy wydarzenia
F _{nat}	– naturalny punkt końcowy wydarzenia
FAZ	– dopełnienie fazowe
FUT	– wyraz implikujący wydarzenie z przyszłości (od łac. <i>futurus</i>)
HON	– forma honoryfikatywna
I	– punkt początkowy wydarzenia (od ang. <i>initial</i>)
IMP	– imperatyw
INCH	– aspekt inchoatywny
ITER	– aspekt iteratywny
KIER	– dopełnienie kierunkowe
KLAS	– klasyfikator
KON	– aspekt kontynuatywny
KOP	– kopula
MARVS	– teoria <i>The Module-Attribute Representation of Verbal Semantics</i>
MOD	– partykuła modalna
NEG	– negacja
NIEDOK	– aspekt niedokonany
PART	– partykuła funkcyjna
PAS	– partykuła strony biernej (od łac. <i>passivum</i>)
PFV	– aspekt perfektywny (od ang. <i>perfective</i>)

PL	– liczba mnoga (od łac. <i>pluralis</i>)
POT	– dopełnienie potencjalne
POT=NEG	– dopełnienie potencjalne negujące
PROG	– aspekt niedokonany progresywny wprowadzany przez gramem 在 <i>zài</i>
PRZD	– prefiks tworzący liczebnik porządkowy
PST	– czas przeszły (od ang. <i>past simple tense</i>)
(R)	– nieinherentny rezultat wydarzenia
REZ	– dopełnienie rezultatywne
SG	– liczba pojedyncza (od łac. <i>singularis</i>)
STJ	– <i>Słownik terminologii językoznawczej</i>
t_0	– deiktyczny punkt zero (od ang. <i>tense</i>)
t_1	– punkt wydarzenia
TSit	– czas sytuacji (od ang. <i>time of situation</i>)
TT	– czas tematu (od ang. <i>time of topic</i>)
TU	– czas wypowiedzi (od ang. <i>time of utterance</i>)
W	– wymuszenie

Kategoria aspektu w historii badań językoznawczych jest tematem wielu rozważań i opracowań. Podejście do jej funkcjonowania i zakresu wielokrotnie ulegało zmianom. Pierwotnie uznawana za podkategorię czasu, współcześnie powszechnie postrzegana jest jako kategoria odrębna, choć współtworząca system temporalny języka. Pierwsi aspektolodzy w swoich badaniach podejmowali w zasadzie jedynie temat języków z rodziny indoeuropejskiej – najpierw słowiańskich, a później germańskich. W tych językach kategoria aspektu jest związana z morfologią czasownika i z tego powodu zwykło się uznawać aspekt za kategorię gramatyczną lub prymarnie gramatyczną. Temat aspektu w odniesieniu do języków indoeuropejskich doczekał się wielu publikacji. Mniej uwagi poświęca się dokładnemu opisowi tej kategorii w języku chińskim, choć można wskazać liczne publikacje chińsko- i anglojęzyczne podejmujące ten temat. Początkowo badacze wiązali aspekt z deiktycznym czasem i dopiero w latach 40. XX wieku zaczęto dostrzegać różnice pomiędzy nimi i podejmować temat semantyki aspektu, choć powstające wówczas prace trudno uznać obecnie za wartościowe. Za pierwszy znaczny zwrot aspektologii sinologicznej w tę stronę uznaje się dopiero badania Smith (1991), które do dziś pozostają inspiracją dla aspektologów zajmujących się chińszczyzną. To, że językoznawcy na tym etapie nie poświęcali większej uwagi aspektowi, wynikać może z kwestii typologicznych. Język chiński jest bowiem analityczny, z tendencją do aglutynacji. Badaniom podlegały natomiast głównie języki fleksyjne, w których zarówno kategoria aspektu, jak i czas gramatyczny są wpisane w morfologię czasownika.

Z czasem w rozważaniach naukowych językoznawcy zaczęli dostrzegać, że kategoria aspektu ma znacznie szersze i trudne do określenia ramy. Oprócz gramatyki istotna jest również budowa semantemu (znaczeniowo pełnej jednostki semantycznej, na którą składają się semy – elementarne jednostki semantyczne), reprezentowanego w zdaniu za pomocą predykatywu (semantem prosty) lub predykatu (semantem złożony). Na bazie tych spostrzeżeń aspekt współcześnie dzielony jest na dwie podkategorie: gramatyczną i leksykalną. Podział ten jest w niniejszym tekście punktem wyjścia dla opisu aspektu języka chińskiego i analizy wartości aspektowej semantemu – zarówno reprezentowanego przez predykatyw, jak i zewnętrzne wobec predykatywu nośniki aspektu.

Dotychczasowe badania dotyczące aspektu języka chińskiego odnoszą się głównie do gramatyki. Temat omawiany jest zazwyczaj pobocznie, przy okazji opisywania systemu temporalnego lub ogólnych rozważań o gramatyce. Co więcej, niewielu badaczy podejmuje go, przyjmując perspektywę semantyczną, a badania już poczynione w tym kierunku są z reguły mało precyzyjne. Dlatego też autor stawia sobie za cel zbadanie i opisanie semantyki aspektu w języku chińskim. Przyjmuje założenie nawiązujące do badań Karolaka, zgodnie z którym kategoria aspektu jest prymarnie semantyczna. W toku swoich badań Karolak rozprawiał się m.in. z przekonaniem innych badaczy aspektologów o tym, że aspekt gramatyczny jest nadrzędny, a semantem jest neutralny aspektowo i formalne nacechowanie aspektowe następuje dopiero przy dodaniu gramemu aspektowego do predykatu. Jak jednak wykazały późniejsze badania – takie podejście okazało się błędne.

W języku naturalnym nośnikami aspektu są gramemy i semy aspektowe budujące semantem, między gramemami i semantemami zachodzą natomiast konkretne zależności znaczeniowe w obrębie kategorii aspektu. Zgodnie z tą koncepcją autor przyjmuje, że w języku chińskim również występuje ten dwupodział, i – korzystając z niego – podejmuje analizując gramemów i semów aspektowych jako nośników wartości aspektowej predykatu. W źródłach dotyczących aspektu w języku chińskim w przeważającej większości pojawiają się jedynie opisy funkcjonowania partykuł aspektowych, a struktura znaczeniowa predykatywu jest pomijana. Stąd pojawia się potrzeba rozszerzenia badań nad formalnymi narzędziami aspektowymi w języku chińskim o semantykę aspektu.

Za podstawową jednostkę wprowadzającą wartość aspektową w zdaniu chińskim przyjmuje się predykat. Predykatem może być sam predykatyw lub syntagma czasownikowo-dopełnieniowa w funkcji orzeczenia, które dodatkowo łączą się z odrębnymi morfologicznie gramemami. Za predykatyw uznaje się czasownik lub przymiotnik, który ma wartość aspektową i może pełnić funkcję predykatywną w zdaniu. Z badania wyłączone są czasowniki posiłkowe i modalne. W języku chińskim funkcję orzeczenia może pełnić również rzeczownik, jednak dotyczy to bardzo wąskiej grupy rzeczowników funkcjonujących jak klasyfikatory; nie są one również nośnikami informacji temporalnych. Z tego względu nie są brane pod uwagę w badaniach. Analiza składnikowa i opis właściwości semantycznych gramemów oraz semów aspektowych i ich zależności są podstawą dla przedstawionej tu propozycji klasyfikacji aspektowej chińskiego predykatu, która uwzględnia typologiczne cechy chińszczyzny.

Powstałe do tej pory klasyfikacje czy taksonomie utworzone zostały na potrzeby języków indoeuropejskich. Najczęściej przywoływana koncepcja – Vendlera – odnosi się do angielskiego i nie jest wystarczająco uniwersalna, dlatego pewne jej założenia są nieprzystawalne do języka chińskiego. Nowa, wynikająca z analizy składnikowej

klasyfikacja służy do wydobycia i omówienia wewnętrznej struktury temporalnej różnych grup semantemów i do zestawienia ich z semantycznymi właściwościami gramemów aspektowych. Przykłady zdań, zaczerpnięte z korpusu Pekńskiego Uniwersytetu Języków Obcych BCC (dalej w tekście: *Korpus BCC*), poddane są analizie i stanowią materiał językowy egzemplifikujący opisywane zależności semantyczne oraz zasady łączliwości między gramemami aspektowymi i semantemami zbudowanymi z określonych wiązek semowych. Przykłady obrazujące określone zjawiska w języku chińskim również pochodzą z korpusu BCC, chyba że wskazane jest inne źródło. W rozdziałach poświęconych przybliżeniu stanu badań nad podejmowaną tematyką autor przytacza głosy innych badaczy jako ważny wkład w badania aspektologiczne, choć nie wszystkie przywoływane teorie mają odniesienie do języka chińskiego. W przypadku odmiennego spojrzenia badacza dopiero po omówieniu jego stanowiska pojawia się komentarz lub polemika autora niniejszej pracy.

Autor zaczyna od przedstawienia celu i głównych założeń. Pierwszy rozdział zawiera także wprowadzenie do tematu systemu temporalnego języka chińskiego i stanu badań w tym zakresie; temat ten w dalszej części książki jest rozwijany rozdział metodologiczny. Rozdział drugi omawia kategorię aspektu w języku naturalnym, która w toku badań językoznawczych na przestrzeni lat przypisywana była różnym zjawiskom językowym. Mimo że wciąż nie ma pełnej zgody badaczy co do charakterystyki kategorii aspektu, a językoznawców podejmujących ten temat jest wielu, autor podejmuje próbę syntezy najpopularniejszych i najczęściej pojawiających się w pracach aspektologów definicji. Istotne są również różnice pomiędzy deiktycznym czasem i niedeiktycznym aspektem, także opisane w tej części książki.

Rozdział trzeci omawia dwoistą naturę kategorii aspektu. Dwoistość ta jest punktem wyjścia dla analizy aspektowości języka chińskiego. Zdefiniowane i omówione elementarne jednostki gramatyczne (gramemy) i semantyczne (wiązki semów aspektowych budujących semantem) są kluczowe dla rozdziałów praktycznych. Ich wartość aspektowa jest istotna dla opisu całego predykatu i zachodzących w nim zależności semantycznych. Jest to jednocześnie swego rodzaju wprowadzenie do kolejnego, czwartego rozdziału, w którym istotą opisu jest kategoria aspektu leksykalnego i dyskusja badaczy aspektologów o semantycznych kryteriach podziału predykatów na klasy. Na podstawie przedstawionych założeń możliwe jest skonfrontowanie istniejących klasyfikacji predykatów z cechami charakterystycznymi dla języka chińskiego, a w efekcie także analiza aspektowych właściwości semantycznych całego orzeczenia.

Rozdział piąty poświęcony jest metodologii; jednocześnie pełni rolę łącznika między dwiema częściami: ogólnoteoretyczną i dotyczącą chińszczyzny. Podsumowanie najważniejszych, wypracowanych przez zachodnich aspektologów założeń, omówionych w poprzedzających rozdziałach, pozwala na ich zestawienie z językiem chińskim

i polemikę na temat przystawalności tych teorii. W ten sposób wyprowadzone są kryteria i etapy analizy, a także narzędzia badawcze. Kolejny rozdział jest natomiast poświęcony zebraniu najważniejszych informacji dotyczących systemu temporalnego języka chińskiego, w szczególności miejsca, jakie zajmuje w nim kategoria aspektu.

W dalszej części, dotyczącej jednostek elementarnych, tj. w rozdziale siódmym i ósmym, omówione są wspomniane już założenia, że aspekt jest zagadnieniem prymarnie semantycznym. Mimo że gramemy są jednostkami gramatycznymi, do predykatu również wnoszą określone znaczenie aspektowe. Wchodzą w konkretne relacje znaczeniowe z semami aspektowymi budującymi semantemy. Dla analizy przyjęte jest prezentowane w badaniach Karolaka założenie, że kategoria aspektu może być reprezentowana za pomocą pojęć prostych, tworzących określone konfiguracje. Wprowadzona jest jednak pewna modyfikacja ze względu na charakterystykę typologiczną języka chińskiego: kategoria aspektu gramatycznego nie jest w nim cechą morfologiczną predykatywu, jest za to realizowana zewnętrznie za pomocą partykuł i innych wyrazów funkcyjnych. Karolak swoją teorię stworzył, w dużej mierze odnosząc się do języków fleksyjnych, w których aspekt gramatyczny wpisany jest w formę czasownika. W związku z tym autor przyjmuje tu założenie, że pojęcia aspektualnie proste są reprezentowane przez gramemy i semy aspektowe, te zaś składają się na wartość aspektową całego predykatu i tworzą bardziej złożone konfiguracje.

Analiza przeprowadzona w rozdziałach poświęconych gramemom i semom stanowi podstawę opisu semantyki aspektowej predykatu w rozdziale dziewiątym, będącym zwieńczeniem badań. Autor wykorzystuje w tym celu opisane w poprzedzających rozdziałach założenia, dotyczące zależności semantycznych w obrębie predykatu. Taka analiza struktur pojęciowych jest podstawą dla wydzielenia klas semantycznych, dzięki czemu możliwe jest pogrupowanie predykatów w zależności od tego, jaki typ pojęcia aspektowego reprezentują i jaki podtyp w ich obrębie ilustrują.

Wyrazy i wyrażenia w języku chińskim zapisane są znakami uproszczonymi, obowiązującymi w Chińskiej Republice Ludowej, oraz transkrypcją fonetyczną 拼音 *pīnyīn*, wprowadzaną w treści kursywą, bez uwzględnienia zjawiska sandhi tonalnego (zmiany tonu oryginalnego sylaby pod wpływem sylaby sąsiadującej). Przykłady zdań, jeśli nie zaznaczono inaczej, zaczerpnięte są z korpusu BCC i zapisywane także najpierw znakami, a potem transkrypcją. Dalej następuje omówienie poszczególnych leksemów w zdaniu. W transkrypcji fonetycznej i w opisie zdania nie są używane wewnętrzne znaki interpunkcyjne zdania oryginalnego. Każde zdanie jest przełożone na język polski. Tłumaczenia dokonane zostały przez autora. Podane w tekście niepoprawne gramatycznie zdania, stanowiące zmodyfikowane przez autora przykłady zaczerpnięte z korpusu, mają na celu egzemplifikowanie nieprawidłowego użycia nośników aspektowych i unaocznienie, jakiego rodzaju rozwiązania gramatyczne czy semantyczne

w języku chińskim nie istnieją. Przed nimi znajdzie się symbol * i nie są one tłumaczone. W związku z charakterystyką podejmowanego tematu dla jasności przekazu przetłumaczone są również tytuły prac chińskojęzycznych przy ich pierwszym pojawieniu się w tekście. Nazwiska i imiona chińskich badaczy są dodatkowo zapisane znakami przy pierwszym pojawieniu się nazwiska. W książce pominięte zostały tematy wykraczające poza wąsko rozumianą semantykę aspektu oraz zagadnienia niezwiązane bezpośrednio z kategorią aspektu w predykcji – szczególnie te nawiązujące do pragmatyki czy struktury zdania.

Książka *Aspekt w języku chińskim* jest zwieńczeniem kilkuletnich badań autora dotyczących systemu temporalnego języka chińskiego. Choć sama tematyka aspektu w języku chińskim była już podejmowana niejednokrotnie, w polskiej literaturze językoznawstwa sinologicznego nie doczekała się szczegółowego omówienia. Autor proponuje nowe spojrzenie na kategorię aspektu w języku chińskim jako kategorię przede wszystkim semantyczną, wtórnie zaś gramatyczną czy leksykalną. Analizie poddał zarówno gramatyczne nośniki aspektu, jak i abstrakcyjne jednostki znaczeniowe nadające wyrazom konkretną wartość aspektową. Opisał jednocześnie zależności zachodzące pomiędzy poszczególnymi jednostkami elementarnymi. Książka ta skierowana jest przede wszystkim do osób zainteresowanych językoznawstwem sinologicznym i stanowi uporządkowane źródło wiedzy na temat temporalności języka chińskiego, uznawanego za język bezczasowy, z wiodącą rolą aspektu. Może to być również ciekawa propozycja dla osób fascynujących się różnorodnością typologiczną języków świata czy badających kategorię aspektu tak w języku chińskim, jak i w innych językach naturalnych.

Kiedy mam przed sobą pracę o aspekcie i od pierwszej strony nie mogę się oderwać od lektury, bo wciąga mnie naukowy wątek, prowadzenie wywodu, znajomość reguł redakcyjnych i języka naukowego, wtedy czuję, że moje językoznawcze marzenia się spełniają. Poprzez tekst widzę bowiem młodego naukowca, który wbrew tendencjom tego świata, próbuje poznawać i opisywać język, klucz do ludzkich myśli oraz do różnorodnych kultur i doświadczeń.

Z recenzji prof. dr hab. Katarzyny Kwapisz-Osadnik

ISBN 978-83-8368-002-6

<https://akademicka.pl>